

2. Бројот на Грците се намалува на околу 85.000 души. Грците живееле како што веќе споменавме, во казите кои граничеа со Грција, десетина илјади во Костурско и по неколку семејства во Битола или некои други делови во Вилаетот, чиј број не заслужува да се спомене.¹⁵⁾

3. Бројот на Власите се движел околу 45.000 души.

4. Бројот на Албанците би изнесувал околу 91.000, од кои Албанци христијани 7.500 од околу 45.000, колку што ги имало во целиот Вилает.

5. Бројот на Турците бил околу 75.000 души.

Штом се знае ова, станува наполно јасно зошто грчката пропаганда во своите статистики за населението и училиштата во Македонија редовно го опфаќала и албанскиот дел од Битолскиот вилает, каде немало Грци, но имало христијанско (влашко и албанско) население, кое ја признавало Грчката цариградска патријаршија и со тоа придонесувало за докажување на божем грчкиот карактер на овој дел од Македонија. Но, додека во јужниот дел од Вилаетот имало еден значаен број на Грци, дотогаш „Бугари“ и „Срби“ во Вилаетот воопшто немало. Големобугарската, па и големосрпската пропаганда, се труделе со сите сили такви да создадат меѓу Македонците, ползувајќи ја пред сè нивната словенска припадност.

Р. КИРЈАЗОВСКИ

НЕКОИ ВИДОВИ ГРАДСКИ ТАКСИ И ДАВАЧКИ ВО МАКЕДОНИЈА ОД ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК, ОСОБЕНО ВО СКОПЈЕ

Пред да преминеме на таксите и другите давачки, сметаме за нужно накратко да се осврнеме на настојувањето на турската власт да ја реорганизира локалната управа и под влијание на запад да ја постави на модерни основи, затоа повеќето од градските такси и другите давачки биле воведени за финансирање на градската општина, односно градската управа, која настанала во процесот на тоа настојување, односно реорганизација.

И покрај тоа што повеќето од таксите се наплатувале и во другите градови на Македонија, посебно се осврнуваме на Скопје, бидејќи за него располагаме со повеќе податоци. Според тоа, како што ќе се види и од самото излагање, таксите и тарифите што биле применувани во Скопје, биле применувани и во останатите градови на Македонија.

---

¹⁵⁾ Карактеристично е дека и Блант и Крал и Шублие не посочуваат ниту еден Грк во Битолскиот санџак. Грци, според Блант и Шублие, имало само во Корчанскиот, а најповеќе во Серфиџенскиот санџак.

За регулирање на локалната административна управа, турската власт во танзиматскиот и потанзиматскиот период презела низа мерки. Во 1864 година го донела Законот за вилаетите спроведен во 1865 година, а во 1871 година Законот за општото управување со вилаетите разработен врз основа на Законот од 1864 година, во 1876 година ја донела Уредбата за вилаетското управување, во 1877 година Законот за градските општини и други.

Една од главните задачи на централната турска власт била, преку наведените закони и други мерки, да ги ограничи и ликвидира самоволијата на локалните управувачи и нивното потполно потчинување на центарот, како и приспособувањето на локалните органи на управата кон изменетите внатрешни и надворешни услови на турската империја во минатиот век.

Според наведените законски прописи територијата на турската империја била поделена на административни единици: вилаети, санџаци (или ливи), кази, нахии, селски и градски општини — беледие.

Вилаетот бил најкрупна административна единица во турската Империја. Централната власт на вилаетот била организирана на централистички принцип, потчинета на централните органи во Цариград, но со големи политички, економски, воени и административни права на валијата во оквиrot на вилаетот. Во центарот на вилаетот функционираше органи на управата по разни области и два совета-меџлиса. Аналогна организација на управата имале и помалите административни единици. Градската општина — беледије имала посебно уредување.

Македонија првен влегувала во составот на солунскиот и косовскиот вилает, а подоцна во составот на солунскиот, битолскиот и косовскиот, односн скопскиот вилает.

Градските општини како посебно тело во системот на локалната управа на турската држава експериментално почнале да се применуваат првен во Цариград, а потоа во останатите градови на Империјата. Правилникот за организацијата и работата на цариградската општина е донесен на 3 октомври 1868 година¹⁾

Градски општини биле основани во сите градови кои биле седишта на казите.

Во Македонија со основањето на општините се почнало во 1869 година. Градската општина во Скопје почнала да функционира на 1 јули 1869 година.²⁾

¹⁾ Ὁθωμανικοὶ Κώδικες ἤτοι Συλλογὴ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Νόμων, κανονισμῶν καὶ ὀδигιῶν τῆς Ὁθωμανικῆς Αυτοκρατορίας, ἐκδίδονται τὸ πρῶτον ὑπο Δημ. Νικολαΐδου Цариград 1869, стр. 918—943.

²⁾ Архив на Македонија, фонд: „Турско општинско управление во Скопје 1869“ — 1912, док. бр. 87/1869 год.

Како што се гледа од погоре изнесеното, со основањето на општините во градовите се почнало седум години порано од донесувањето на Законот за општините во 1877 година. Дотогаш општините, по примерот на цариградската општина, имале донесено свои нормативни акти. Законот за градските општини од 1877 година ги санкционира донесените правилници и нормативни акти и изврши некои измени и дополненија врз основа на стекнатото искуство од дотогашната работа на општините.

Причините за применување на новиот систем на управувањето на градовите, главно треба да се бараат во брзиот развој на истите во втората половина на 19 век, од што се создавале многубројни проблеми од комунален, социјален, здравствен, културен и друг карактер и потребата за нивното решавање.

Како што се гледа и од самиот наслов на овој напис, нема да се задржиме на причините за оснивање на градските општини, ниту на организацијата и делокругот на работата на истите, туку само на градските такси и другите давачки што ги плаќало населението за финансирање на целокупната дејност на истите.

Градските општини не добивале дотации од повисоките органи на власта. Буџетот за извршување на својата работа го формирале од таксите и другите давачки за кои ќе стане подолу збор.

Еден број од таксите се наплатувале и пред, а други по основанието на градската општина — беледие. Така на пример пазарни такси (за млечни производи, разни ткаенини, овошје и зеленчуци, жита, метални производи, кожи, жив и заклан добиток, риби и други прехранбени производи, дрва за огрев и градба, свила, восок, земјени производи и друго) се наплатувале уште во XV и XVI век (види: М. Соколовски, Пазарните такси и приходите од пазарштата во некои градови на Македонија во XV и XVI век. ГИНИ бр. 1/1958 год., стр. 210—224.

Вкупната висина на таксите ја одредувал општинскиот совет на седница. При одредувањето на таксите на градските, општинскиот совет се раководел од неколку елементи и показатели и тоа: од буџетските порези на општината, висината на таксите во последните пет години, развојот на стопанството во последните пет години во просек и перспективите на развојот во соодветната година.

За да би се избегнале разните административни и други тешкотии, општината настојувала што поголем број од таксите да ги даде по пат на лицитација под закуп.

Лицитацијата се спроведувала во првите месеци на годината.

Постапката за спроведување на лицитацијата била следната: општината објавувала оглас за наддавање на соодветни такси. Во огласот, покрај другото, се наведувале следните податоци: почетната цена, рокот за пријавување на заинтересираните, дата во која ќе се одржи лицитацијата и други. Заинтересираните требало да приложат уверение од катастарската служба за материјалната положба (лица кои не располагале со имот равен на висината на таксата, немале право да лицитираат), да предложи најмалку

два жиранта, кои исто така требало да имаат уверение за материјалната положба и др. По заклучувањето на лицитацијата, меѓу општината и закупецот бил склучен договор со кој се одредувале правата и обврските на двете договорени страни. Закупецот бил должен целокупната сума од таксата да ја исплати во дванаесет рати.³⁾

Градските општини ги наплатувале следните такси и други давачки:

Портгарина (трошарина)

Оваа такса се наплатувала за внесената стока во градот со кола и добиток. Со изградбата на железничката линија и поврзувањето на градовите со истата, трошарината се наплатувала и за стоката превезена, односно внесена со воз.⁴⁾

Со посебна одлука на градската општина во Скопје оваа такса се наплатувала и за транзитната стока и за градежен материјал (песок, камен и сл.) што се пренесувал од периферијата во градот под мотивација дека колите минувајќи низ градот ги оштетувале улиците.⁵⁾

Пунктови за наплатување на трошарината во Скопје имало на многу места, но најглавни биле кумановската и тетовската трошарина. Контролата врз наплатувањето на таксата му била доверена на општинскиот инспектор. Поради многубројноста на пунктовите и оддалеченоста еден од друг, неможноста на инспекторот да врши контрола и да им пружи помош на наплатувачите, општинскиот совет на Скопје поставувал во секој пункт по еден чауш.⁶⁾

Во врска со воведувањето на оваа нова општинска такса големиот везир на 15 јули 1870 година испратил циркуларно писмо до сите странски дипломатски претставништва акредитирани во Цариград. Во писмото, меѓу другото, се вели дека воведувањето на новиот општински систем во градовите со што се постигнати и ќе се постигнат позитивни резултати во решавањето на многубројните градски проблеми, тој создал големи материјални трошоци, кои со досегашните такси што се наплатуваат во градовите, се недоволни за нивното исплагување. За таа цел, се вели понатаму во писмото, турската влада решила да ги компензира истите со воведувањето, по примерот на повеќето поголеми градови во Европа, на таксата портарина (octroi) при влезот на градот.⁷⁾

Согласно со наведената одлука на турската влада била донесена и тарифа за висината на таксата. Според тарифата за влегу-

³⁾ АМ, цитиран фонд, док. 531/1890 год.

⁴⁾ Ibid, кут. 35, док. 616/1911.

⁵⁾ Ibid, док. 470 и 494/1911.

⁶⁾ АМ, цитиран фонд, док. 19/1896 год.

⁷⁾ Δ. Νικολαΐδου, цитирано дело, стр. 950—951.

вање во градот на кола со 2 точка се наплатувала сумата од 10 пари, а на кола со четири точка 20 пари.⁸⁾

Во 1892 година била донесена нова тарифа со која се зголемувала трошарината за сто од сто. Така сега на кола со два точка таксата изнесувала 20 пари, на кола со четири точка 40 пари, на товарен коњ 10 и на магаре 5 пари.⁹⁾

Зголемувањето на тарифата и самоволијата од страна на наплатувачите на таксата, предизвикале револт кај селаните. Во едно писмо на скопската општина од валијата се бара одобрение за поставување на жандар во станиците, бидејќи, како што се вели во писмото, селаните одбивале да платат такса трошарина во „Хајдар Баба“ трошарина.¹⁰⁾

Во едно друго писмо од 13. III. 1900 год. од закупците на градските такси (трошарина, добиток и сергија) ја известуваат општината дека поради високите такси, селаните веќе има две седмици како не доаѓаат во градот за да ги продаваат своите производи од што имаат големи загуби. Потоа закупците бараат да се намали таксата, а аналогно на тоа и висината на закупот. Скопската општина писмото го испратила на вилаетскиот меџлис.¹¹⁾

Во одговор на тоа писмо се вели дека барањето на закупците на такси за намалување на висината на истите и барањето на трговецот Димитри Куман и други трговци од Скопје за укинување таксата за влегување со кола во градот не можат да бидат исполнети, бидејќи таксите се воведени со царски декрет и според тоа единствено владата има право да донесува такви одлуки. И не само тоа, укинувањето или намалувањето на висината на таксата го пореметува буџетот на општината, бидејќи истиот главно се формира од приходите што се собираат од тие такси.¹²⁾

Не само што барањата за намалување на висината и укинување на таксата не биле исполнети, туку таа дури била зголемена. Турските општински власти ги користеле одредбите на едно упатство на повисоките државни органи со кое на градските општини им се допуштало сами да донесуваат тарифи за висината на градските такси.¹³⁾ Во првата декада од нашиот век скопската општина повеќе пати ја изменила тарифата, односно ја зголемила таксата. Така на пример, според една нова тарифа, за внесување 100 кила брашно со воз се плаќало 50 пари, за 100 кила сол 25 пари, на кола со четири точка 1 грош и 20 пари, кола песок 20 пари итн.¹⁴⁾

8) AM, цитиран фонд, док. 98/1875.

9) AM, цитиран фонд, док. 71—73/1892.

10) Ibid, док. 26/1896 год.

11) Ibid, док. 3/1900.

12) Ibid, док. 8/1900.

13) AM, фонд „Турско градско управление“, док. 756/1911.

14) Ibid, док. 494 и 696/1911.

Настојувањето на градската општина за собирање што повеќе приходи од населението отишло толку далеку, што и на скопјаните кои имале земја надвор од градот им наплатувале такса трошарина за внесување на своето жито во своите домови.¹⁵⁾

Зголемувањето на висината на таксата негативно делувала на цените и снабдувањето на градот. Поради тоа, како и порано, последните зголемувања предизвикале револт кај населението и трговците од што настапи жалба до Високата порта. И овој пат жалбата на скопјаните била одбиена од министерството за внатрешни работи при турската влада.¹⁶⁾

Таксата трошарина (портарина), како и другите такси, општината ја давала под закуп по пат на лицитација за една година. Често пати, поради големата висина, се случувало да не се јават заинтересирани за закуп. Во таквите случаи таксата се наплатувала од инкасатори (наплатувачи) поставени од општината со месечна плата од 200—300 гроша.¹⁷⁾ Примената на овој начин на собирањето на таксата на општината ѝ создавал многу административни, финансиски и други тешкотии.

Мостарина

Покрај портарината (трошарина) скопската општина имала воведено уште ден посебен вид такса — мостарина која се наплатувала за преминување од едната на другата страна на градот. Преминот се вршел преку камениот мост и трите дрвени мостови што биле изградени во втората половина на 19 век.¹⁸⁾

За премин преку наведените мостови таксата „мостарина“ изнесувала 6 пари по човек, 10 пари по коњ и 20 пари по кола.¹⁹⁾ Наплатувањето на оваа такса, како и другите, се давала под закуп по пат на лицитација. Така на пример во годините 1888 и 1889 закупот на истата изнесувал 85 турски лири за една година.²⁰⁾

Тогаш, според професорот Д-р М. Сибиновиќ, познатиот виден Турчин Галиб бег подигна еден дрвен мост кон денешната Тушинова улица, надводно од зградата на митрополијата и го пушти народот преку овој мост да оди во обата правца бесплатно. Ова, овој силен Турчин, го сторил за инат на претставниците на власта на вилаетот и на скопската општина, што мошне добро ја илустрира тогашната состојба во Турција²¹⁾.

15) Ibid, док. 32/1892.

16) Ibid, док. 465—468/1911.

17) Ibid, док. 197/1885, 67/1888, 323/1888, 846/1889.

18) Цитиран фонд, док. 182/1888 год.

19) Д-р М. Сибиновиќ: Вардар и режимот на неговите води на скопскиот профил, Водостопански проблеми, Скопје 1968, стр. 67

20) цитиран фонд, 182/1888 и 320/1889.

21) Д-р М. Сибиновиќ, цитирано дело, стр. 67.

Кантар и шиник

Сите лица, установи и организации што купувале или продавале стока во градот биле должни да ја мерат со општинскиот кантар и шиник (за жито) и за тоа да платат такса.

Поради тоа што во разните делови на турската империја немало единствена тарифа за висината на оваа такса Портата издаде ферман врз основа на кој, на 1 октомври 1869 година, е донесена единствена тарифа.

Во уводниот дел на одлуката за тарифата меѓу другото се вели: „Бидејќи таксата за кантарот во престолнината и во околиците не се заснова на единствен систем, туку според традициите и праксата на секое место, турската власт со цел споменатата такса да ја постави во единствен систем во целата земја издаде ферман врз основа на кој е донесена оваа општа и единствена тарифа...“

Според тарифата, висината на текстот за мерење изнесуваше: која било количина мерена со државен кантар одеднаш од 1 до 50 оки дрва, кумур, вар, трева и слично за едно мерење таксата изнесуваше 5 пари, кога мерената количина тежела до 100 оки се наплатувало 10 пари, на 150 оки 15 пари и на крајот на секои натамошни 50 оки тежина се додавале уште по 5 пари.

Количеството на други производи изнесуваше: за измерена тежина од 1 до 10 оки на едно мерење 5 пари, до 20 оки 10 пари и на крајот по таа аналогија за секое покачување на тежината по 10 оки се додавале по пет пари.

Соодветно на тоа измерена количина на некои друг вид нешто од една или десет оки таксата изнесувала 5 пари и од 10 до 19 оки пак 5 пари, а ако количината ја надминувала тежината од 20 оки таксата изнесувала 10 пари и на крајот на секоја зголемена количина од 10 оки се додавале 5 пари.²²⁾

Наведената одлука и тарифа со нејзиното применување од страна на општинските органи создала проблеми, спорови и слично.

Трговците за внесената стока купена во земјата и во странство, лиферантите на прехранбените производи и другите стоки за војската, млинарите и земјоделската банка сметале дека не треба да плаќаат такса за мерење, а општината го тврдела обратното и своето тумачење на одлуката го спроведувала. Тоа предизвикуваше жалби и спорови. Така на пример, трговскиот еснаф на големо од Скопје во 1890 година поднесе жалба до валијата затоа што закупецот на таксата за мерење Али ага им наплатувал такса за стока увезена од странство. Оваа жалба, како и слични други биле одбиени, а спорот бил решен во корист на закупецот односно општината. Според тоа за секоја внесена стока во градот, независно дали сопствениците ја мереле или не со

22) Ὁὀβελαννικὸί κῶδικες, цитирано дело, стр. 916—917.

општинскиот кантар, биле должни да платат такса за мерење. За превезената стока со железница таксата се наплатувала врз основа на фактура или товарен лист.²³⁾

И оваа такса по пат на лицитација општината ја давала под закуп. Така на пример во 1885 година таксата ја закупил Хаџи Хајрула, во 1890 година Али Иса итн.²⁴⁾ Вкупната висина на таксата се движела до 1000 турски лири годишно. Закупецот бил должен закупнината да ја исплати во дванаесет месечни рати.²⁵⁾

Како со трошарината, така и со оваа такса, поради високата закупнина, се случувало да не се јават закупци. Тогаш истата ја собирале општинските инкасатори²⁶⁾

При секое непочитување на одредбите на одлуката на општинскиот совет за задолжително мерење на стоката со општинскиот кантар се применувал членот 262 од Законот за казни, кој предвидувал казна до 75 гроша.²⁷⁾

Сергија (сергецилак, сергилак)

Таксата сергија се наплатуваше за привремено ползување на местото на пазарот каде се изложувала донесената стока за продажба. Не успеавме да пронајдеме законски пропис за одредувањето на висината на таксата што се наплатувала од секој производ одделно.

И оваа такса во принцип се давала под закуп преку лицитација, а во случај да не се јават закупци, се наплатувала од општинските инкасатори (наплатувачи). Така на пример, во 1888 година скопската општина објави лицитација за таксата со почетна цена од 114 лири, па бидејќи никој не се јавил да ја закупи, ја наплатувале инкасатори²⁸⁾. Во 1911 таксата ја закупил Хасан ефенди²⁹⁾.

Кланица

Врз основа на членот 11 од упатството до полициските органи за спроведување на забраните и врз основа на членот 254 од Законот за казни, на касапите им се забранувало да колат жива стока во градот, односно во своите дуќани.³⁰⁾

²³⁾ цитиран фонд, док. 531, 537, 544, 106, 127, 490, 70, 75—2/1890.

²⁴⁾ Ibid, док. 462/1885, 171/1886, 218/1885, 371/1888 год.

²⁵⁾ Ibid, док. 462/1885.

²⁶⁾ Ibid, док. 479/1891, 67/1888.

²⁷⁾ Ibid, док. 494/1890.

²⁸⁾ цитиран фонд, док. 268/1888 год.

²⁹⁾ Ibid, док. 563/1911.

³⁰⁾ Ὁθωμανικοὶ Κώδικες цитирано дело, стр. 354, 358.

Овие законски прописи биле донесени, според законодавецот, со цел да се заштити здравјето и хигиената на населението.

Скопската општина врз основа на наведените законски одредби донела одлука со која им забранила на скопските касапи да колат стока во своите дуќани во градот и наредила колењето на стоката да го прават во општинската кланица наречена касапаана што ја подигнала во близината на денешната кланица³¹).

При користењето на касапааната за колење на жива стока касапите плаќале такса по следната тарифа: 10 пари по јагне (јагне од 8 месеци се сметало за брав), за брав (овца и овен) 20 пари и по говедо 80 пари.³²)

Од многубројните изречени казни заклучуваме дека оваа одлука нашла на отпор и непочитување од страна на касапите. Тие, за да не плаќаат такса, стоката ја колеле ноќе во своите домови.³³) Контролата врз извршувањето на одлуката им била доверена на општинскиот инспектор, чаушите и градската полиција. Висината на казната се движела од 1 до 5 сребрени бешлини.

Начинот за наплатување на таксата бил како и за другите такси, односно преку лицитација се давала под закуп или преку општински инкатори. Во 1884 година еснафот на касапите ја зел врз себе обврската да ја плаќа таксата³⁴)

Еве некои примери за висината на таксата: во 1883 година изнесувала 85 златни лири³⁵, во 1885 година за 92 турски златни лири ја закупил Абдул Керим³⁶), во 1890 година за 12.000 гроша ја закупил Али ага³⁷).

Такса при продажба на добиток

Оваа такса се наплатувала при продажба на добитокот во градот (коњ, говедо, бивол, камила, мазга, магаре).

Според трифата донесена од централните органи во Цариград, таксата требало да се движи по една пара на грош од продавната вредност на добитокот.³⁸) Но во праксата не било така. Под мотивација дека договорените страни (купувачот и продавачот), со цел да платат пониска такса, ја прикривале вистинската цена, наплатувачите имале право сами да ја одредуваат продавната цена, а со тоа и таксата. Тоа право многу често го користеле наплатувачите, а особено закупците за да наплатуваат поголеми такси отколку што предвидувале законските прописи.

31) АМ, цитиран фонд, док. 1/1869.

32) Ibid, док. 121/1883.

33) Ibid, док. 102/1872, 281/1881 год.

34) цитиран фонд, док. 104/1884.

35) Ibid, 236/1883.

36) Ibid, 315/1885.

37) Ibid, 60/1890.

38) 'Οθωμανικοί Κώδικες цитирано дело, стр. 1267.

Еве еден од многубројните примери: некој си Јован му продал на Садик во Скопје три мазги за вкупно 17 златни лири, кој според тарифата требало да плати 40 гроша и 10 пари на име такса за продажба. Но наплатувачот се посомневал во веродостојноста на покажаната договорена цена и користејќи го наведеното право, му наплатил на Јована 52 гроша и половина, односно 12 гроша и 30 пари повеќе. Околу тоа настанал спор кој бил решен како што било вообичаено, во корист на наплатувачот.³⁹⁾

Наплатувањето на оваа такса се вршело на ист начин како и погоре наведените такси (под закуп или со инкасатори).

За да се видат приходите што ги собирала градската општина

од овој вид такса, ќе наведеме неколку примери: во 1880 година закупнината изнесуваше 36.000 гроша⁴⁰⁾, во 1883 година 300 лири (закупец Исмаил ага)⁴¹⁾, во 1887 година 260 лири⁴²⁾, во 1890, 23.000 гроша (закупец Зија ефенди)⁴³⁾ итн.

Данок (такса) на крупен добиток во градовите

Во 1865 година централните турски власти донеле одлука и правилник за оданочување на крупниот добиток што се чувале во Цариград. Одлуката и правилникот биле прифатени и применети и од градските власти на другите градови во Империјата.

Согласно со Правилникот градските општински органи биле должни да извршат попис на целиот добиток и колите во градот и за нив да водат редовна и уредна евиденција. Од пописот и евиденцијата и од оданочувањето бил ослободен службениот добиток на царската коњушница, на армијата и дипломатските претставништва.

Според Правилникот се наплатувало данок (такса) 30 гроша месечно по глава од коњ употребен за влечење на кола, 10 гроша по коњ за јавање и 5 гроша за товарење, 5 гроша од мазга, вол и бивол и 3 гроша по глава од магаре независно дали тие се употребувале за јавање или за товар.

Овој данок општините го собирале преку маалските старешини и приходите ги предавала на државната благајна, задржувајќи само 2,5⁰/₀ како право за покривање на трошковите при собирањето на данокот.

Во случај на прикривање, односно не пријавување на добиток, се наплатувала такса во двојна висина.⁴⁴⁾

³⁹⁾ цитиран фонд, док. 224/1885.

⁴⁰⁾ Ibid, док. 441/1880.

⁴¹⁾ Ibid, док. 227/1883.

⁴²⁾ Ibid, док. 13/1887.

⁴³⁾ Ibid, док. 214/1890.

⁴⁴⁾ 'Οθωμανοί Κώδικες цитирано дело, стр. 1050—1051.

Ѓубретарина

Една од главните должности на општината била одржувањето на чистотата во градот. За исполнување на таа задача, а согласно со членовите 254 и 258 од Законот за казни и членовите 5, 6, 17 и 18, од Упатството за спроведување на забраните⁴⁵⁾, градската општина во Скопје донела повеќе одлуки, наредби, забрани и слично. Овде нема да се задржиме во детали за преземените мерки и како тие биле спроведувани, односно како изгледала чистотата во градот, туку накратко ќе се осврнеме на организацијата на општинската служба за чистотата и таксата што ја плаќало населението за нејзиното финансирање.

Од тогашните услови не можеме да очекуваме постоење на некоја современа или добро организирана служба за чистотата. Најголемиот терет за одржување на чистотата го поднесуваше самото население. Општинските власти, иако немало создадено и најелементарни услови за одржување на чистотата и хигиената, изречувале многубројни строги казни на прекршителите на одредбите за чистота.

Таквата казнена политика на општинските органи треба да се смета како метод и начин за извлекување на што повеќе пари од населението за општинската каса.

Населението, според одлуките и наредбите, било должно да ја одржува чистотата во улиците, јавните места, околу куќите и дуќаните. На општинската служба ѝ останувало да ги чисти главните улици, просторот околу државните згради и пазариштата и да го изнесува ѓубрето надвор од градот. Жителите што живееле во периферните маала, покрај тоа што плаќале ѓубретарина, самите го изнесувале ѓубрето.

Службата за чистота се состоела од чистачи и колари за изнесување на ѓубрето.

Во 1890 година општината набави кола за прскање два пати дневно на улицата покрај реката Вардар и Хукјамо џадеси.⁴⁶⁾

Паралелно со развотокот на градот, растеле и потребите на градот, а со тоа се развивале и комуналните служби. Кога градот пред балканските војни имал 43384 жители⁴⁷⁾, чистотата ја одржувале 32 колари и 36 чистачи.⁴⁸⁾

Таксата за ѓубретарина изнесувала 60 пари месечно од зграда (куќа, дуќан, работилница, магазин и сл.).⁴⁹⁾ Се собирала на разни начини: од инкасаторите⁵⁰⁾, од еснафите⁵¹⁾, а најчесто од маалските старешини.⁵²⁾

45) Ibid, стр. 354, 358—359.

46) цитиран фонд, док. 99/1890.

47) Д-р М. Сибиновиќ, цитирано дело, стр. 50.

48) АМ, цитиран фонд, док. 423—436/1911.

49) Ibid, док. 402/1890.

50) Ibid, док. 16/1875.

51) Ibid, док. 32/1889.

52) Ibid, док. 69/1894.

Градежна такса

За подигање на било каков објект (куќа, фабрика, дуќан, магазин, ограда на двор и плац), санирање и поправка, вградување и доградување во градовите, била потребна градежна дозвола од општинските органи на управата.

При издавањето на градежната дозвола општинските органи согласно со Правилникот за градба од 1864 година и Законот за градба, од 1891 година, наплатувале такса наречена „Права за секаква градба“.

Според споменатиот Правилник и Закон, висината на градежната такса не била еднаква за сите градови на турската империја. Таа зависела од бројот на населението на градот. Градови со население до 10.000 жители плаќале една петтина од таксата што ја плаќале жителите во Цариград, половина од таксата градовите што имале од 10—100.000 жители и цела такса односно еднаква такса на онаа од Цариград, градовите што имале над 100.000 жители.

За да се извлече висината на градежната такса што ја плаќало градското население во Македонија, нужно е да се наведе тарифата на таксата што се наплатувала во Цариград и бројот на населението на нашите градови во дотичниот период, односно од 1864 до 1891 година кога е донесен нов Закон за градба и нова тарифа за градежна такса.

Според Правилникот од 1864 година градежната такса изнесувала:

I. за новоградба

1) куќа, на површина од 100 аршини, за секои 40 аршини по 20 гроша, за повеќе од 100 аршини, на секои 40 аршини по 40 гроша.

2) работилници, дуќани и сл., за 20 квадратни аршини површина 40 гроша.

3) анови, хотели, за секои 40 аршини површина 100 гроша.

4) огради, за секои 20 м должина 10 гроша.

II. за поправка

За куќа со површина до 100 кв. аршини 10 гроша, за повеќе од 100 кв без нуз простории 30 гроша, за повеќе од 100 кв, но со нуз простории 40 гроша; за дуќан и работилница 30 гроша и 30 гроша за секоја хотелска или анска соба.

Како што истакнавме погоре, висината на градежната такса зависела од бројот на населението на градовите. Според тоа граѓаните од Солун, Скопје, Битола, Серез, Штип, Велес, Прилеп,

⁵⁸⁾ Ibid, док. 66/1894 итн.

Крушево и Воден плаќале половина, а останатите градови петтина од таксата што се наплатувала во Цариград.

На 11 август 1891 година стапи на снага нов закон за градба со кој престана да важи Правилникот за градба од 1864 година.

Според новиот закон градежната такса изнесувала за новоградба: на куќа 10 пари за секој квадратен метар од површината, на дуќани и работилници 20 гроша на метар должина; за поправка: куќа со површина до 50 м² 30 гроша, повеќе од 100 без нуз простории 30 гроша и со нуз простории со површина повеќе од 100 м² 40 гроша.

Дуќани, работилници, магацини и сл. до 30 м² 15 гроша и 30 гроша на површина повеќе од 30 м².

Хотели, анови: за поправка на хотелска соба и магацин до 30 м² површина 15 гроша и 30 гроша на поголема површина.

Ослободени од плаќањето на градежната такса биле објектите наменети за воени, социјални, здравствени, просветни, верски и други хуманитарни цели.

Градежната дозвола имала една година важност.

Постоеле и казнени одредби и тоа за градење без дозвола казната се движела од 25—120 гроша⁵⁴), а за поправка од 5—25 гроша, или во двојна висина од градежната такса.

Данок (такса) на занает

На 10 јуни 1879 година турската влада донела закон за воведување на такса на сите занаети во турската империја. Таксата се наплатувала при добивањето на дозволата за извршување на дејноста. Според членот 1 од Законот под зборот „занает“ се подразбирала трговската дејност на мало и големо и секоја друга работа што имала врска со оваа дејност.

Од плаќањето на оваа давачка биле ослободени хуманитарните установи, штедилниците, просветните работници, адвокатите, лекарите, инженерите, писателите, издавачите и продавачите на весници, театрите, уметниците, земјоделците, наемните работници, рударите, продавачите на тутун и алкохолни пијалоци и некои други дејности, што биле оданочени по друг основ.

Дејностите кои што биле опфатени со одредбите на овој закон се делеле на две групи. Од првата група данокот се наплатувал годишно паушално, а од втората група аналогно на вредноста од киријата на дуќанот, односно фирмата каде работел носителот на дозволата.

Дејностите од првата група (оние што плаќале паушално) се делеле на три категории. Во првата категорија спаѓале оние што ја извршувале својата дејност во Цариград и околните општини,

⁵⁴) Цитиран фонд: док. 314/1888, 202/1880, 357/1880, 362/1880.

во втората спаѓале оние што ја извршувале дејноста во големите градови и во третата спаѓале оние што ја извршувале дејноста во останатите градови и места на државата.

Македонските градови законот ги подредил во втората и третата категорија. Во втората категорија — големи градови — биле подредени Солун и Битола.

Висината на таксата што ја плаќал секој поединец зависела во која група бил подреден градот што ја извршувал дејноста.

Табела (список) на дејностите од првата група и сумата што ја плаќале паушално во златни лири

	I кат.г. (Цариград)	II кат.	III кат.
Банкари и банкарски компании	60	30	15
Компании за осигурување од вода, оган на имотот и животот	60	15	13
поморски компании и претставништва на внатрешните и надворешните компании	60	10	5
трговци на големо	60	30	15
сопственици на бродови	50	25	10
посредници на полици и нивни агенти	40	20	10
пренесувачи на трговска стопа по суво и вода	40	20	10
полномошници што работаат за сметка на трети лица	30	20	10
предузимачи на градба	20	10	5
посредници на акции, вредносни хартии, стока, бродови	12	6	3
посредници на наемање и продавање на куќи	4	2	1
Трговци што продавале продукти и друга стока на нога плаќале во мечити и тоа:	2	1	1/2

Во втората група спаѓале сите трговци на мало и сите други што не биле опфатени во првата група. Тие плаќале такса три од сто годишно на вредноста од закупот на дуќанот каде работело лицето што ја имало дозволата за извршување на дејноста. Сумата на закупот на местото (објектот, просторот) каде се извршувала дејноста од втората група се докажувала и утврдувала со договорот за закуп од книгите за попис, при што е утврден годишниот приход и од експерти.

Данокот се сметал од 1 март на годината. Половината износ се плаќал при добивањето на дозволата, а другата половина од 1 до 30 септември.

Дозволата за извршување на дејноста се обновувала секоја година. За немање или необновување на дозволата се наплатувал данок во двоен износ за шест месеци.

Лице што ја извршувало дејноста од првата и втората група во ист град, плаќало такса само за едната дозвола, но било задолжено да ја земе таа дозвола за која се плаќало повисока такса. Ако повеќе лица ортачки извршувале една дејност, земале само една дозвола, ако едно лице извршувало повеќе дејности во еден или повеќе градови од една група, плаќало такса за секоја дозвола.

При пренесување на дозволата, се пренесувале правата и задолженијата.

Данок за сопственост

Данокот за сопственоста се земал од вредноста на згради (куќи, дуќани, фабрики и сл.) и земја (неизградено градежно земјиште, лозја, градини, бавчи). Овој данок се зголемувал, односно намалувал врз основа на царскиот декрет издаден врз база на составениот годишен буџет.⁵⁵⁾

Врз основа на законот и другите прописи за оданочување, една од главните задачи на општините била по нивното конституирање да извршат попис на недвижниот имот во градовите што бил во приватна сопственост.

При пописот на имотите во приватна сопственост, прво се утврдувала реалната вредност на куќите, дуќаните и слично, додека за утврдување на вредноста на чифлиците, водениците, фабриките, лозјата, градините и друг вид земја во приватна сопственост, за основа се земал годишниот приход за секој имот одделно.

Оцената на вредноста на недвижниот имот го вршела комисија составена од четири члена која била формирана од општинскиот совет.

Од извештаите на скопската општина, составени врз основа на пописот извршен во 1869 година, се гледа дека тогаш во Скопје биле попишани 3868 градежни објекти.⁵⁶⁾

Општината, согласно со законските прописи, наплатувала такса-данок три од сто од вредноста на зградите (куќи, анови, дуќани, воденици, фабрики и слично) и 10 од сто од вредноста на земјиштето (плацеви, лозја, градини и сл.).

Данок темету

Данокот темету се земал процентуално на годишните печалби од лицата што извршувале трговска, занаетчиска и индустриска дејност.

⁵⁵⁾ *Οθημανικοί Κώδικες цитирано дело, Том 4, стр. 3824—3828.

⁵⁶⁾ АМ, цитиран фонд, док. 16, 17, 19, 21, 22/1869 год.

Висината на данокот се зголемувала, односно намалувала со царскиот декрет донесен врз основа на пресметката на годишниот буџет, односно според финансиските потреби на државата.

Утврдувањето на годишните печалби го вршела комисија составена од двајца претставници на општинскиот совет и двајца од дотичниот еснаф. Во случај на еднаков број гласови при утврдувањето на вредноста на печалбата на конкретен случај, општината определувала уште еден член за да се добие мнозинство при гласањето.

Данокот темету се сметал од 1 март на годината.

Такса при сравнување и контрола на точноста на мерките

Турската влада на 16 септември 1869 година донесе закон за реформа на метричкиот систем во Империјата.

До донесувањето на овој закон, во неа биле во употреба разни мерки. Дури се случувало во еден ист град да се употребуваат разни мерки.

Со развитокот на надворешната стокоразмена, а особено со зајакнувањето на трговските односи на Турција со Европа, се наложи отфрлувањето на стариот и применувањето на декадниот метрички систем кој бил во употреба во сите развиени земји и повеќе држави со кои отоманската држава одржавала трговски односи.

За да се избегнат тешкотиите што би настанале од ненадејното применување на новиот систем, односно отфрлување на мерките што со векови биле во употреба, примената на системот е извршена во две етапи: во размената со странство почна да се применува од 1 март 1871, а во внатрешноста на земјата од 1 март 1874 година.

За применување на новиот систем, покрај законот, биле издадени повеќе наредби, упатства и сл. Во локалните органи на управата биле основани специјални служби и сл.

Со основањето на градските општини, задачата за применување на новиот систем и сравнувањето и контролата на новите мерки им била на нив доверена.

Секоја година, во одредено време од општината, лицата што располагале и употребувале метри, ваги, тегови, кантар, шиник, биле должни да ги регистрираат во општината. Регистрацијата, односно контролата за исправноста на мерките се докажувала со жиг (потпечатување) што го ставале општинските органи за контрола на мерките.

За контролата општината наплатувала такса и тоа: за метар 20 гроша, вага 20 гроша, шиник 40 гроша, тегови 20 пари, кантар голем 60, среден 40 и мал 20 гроша.⁵⁷⁾

⁵⁷⁾ АМ, цитиран фонд, док. 74/1870.

За употреба на старите и неправилните мерки бил применуван членот 262 од законот за казни кој предвидувал казна од 5 до 75 гроша.⁵⁸⁾

Такса за штавење (сушење) на кожи

Во 1885 година скопската општина донела одлука со која на Курчиите им забранила да ја штават и сушат кожата во своите дуќани и домови во градот. Одлуката, според образложението, била донесена за заштита на чистотата и хигиената во градот.⁵⁹⁾

За штавење и сушење на кожата, општината изградила специјална историја која била лоцирана до страта кланица. При користењето на кожата Курчиите биле должни да платат такса.

Против оваа одлука на скопската општина Курчискиот еснаф поднел жалба во која барал да се повлече таксата. Во жалбата, меѓу другото се наведувало дека обработката на кожата надвор од градот, односно надвор од дуќаните, ги изложува Курчиите на трошкови и губење време и дека штавењето на кожата во буриња со сол и брашно се практикувало во градот повеќе од 400 години. Жалбата била одбиена, а за спроведување на одлуката биле казнети повеќе лица⁶⁰⁾.

Таксата ја наплатувале општинските инкасатори или се давала под закуп.

Покрај наведените, градската општина наплатувала и други такси. Така на пример пајтонџиите плаќале 5 гроша месечно⁶¹⁾, свирачите за едно свирење на свадба, слава и слично 10 гроша⁶²⁾, такси за потврдување и заверување на разни документи⁶³⁾, за осветлување, за противпожарна заштита и други.

Со горе изнесеното е направен само еден скроман обид да се прикажат некои видови такси и други давачки што ги плаќало населението за финансирање на општинската градека управа. Според тоа настојувањето на турската власт да ја модернизира локалната управа од втората половина на 19 век, падна наполно на терет на населението.

⁵⁹⁾ AM, цитиран фонд, док. 37/1885.

⁶⁰⁾ AM, цитиран фонд, док. 404/1885.

⁶⁰⁾ цитиран фонд, док. 404/1885.

⁶¹⁾ Ibid, док. 37, 265, 401/1885 и 1888.

⁶²⁾ Ibid, док. 101—102/1890.

⁶³⁾ Ibid, док. 739/1888.